

Сінтаксічная інтэрферэнцыя як з’ява маўленчага кантакту

Кожная мова, у тым ліку і беларуская, вызначаецца фанетычнымі, арфаграфічнымі, лексічнымі і граматычнымі асаблівасцямі. Яны фарміруюцца ў цеснай сувязі з гісторыяй, культурай, псіхічным складам народа – стваральніка нацыянальнай мовы. Разам з тым, для нашай краіны, як вядома, характэрны беларуска-рускі білінгвізм, абумоўлены ў першую чаргу агульным паходжаннем і структурнай блізкасцю моў. Таму беларуская і руская мовы валодаюць шматлікімі ідэнтычнымі элементамі на розных узроўнях. Аднак гэта ідэнтычнасць нярэдка з’яўляецца аднабаковай, што за частую выступае прычынай адхіленняў ад нормаў іншай мовы, а таксама міжвольнага, нематываванага перанясення ў адну мову асаблівасцей другой. Вынік лексічнага і граматычнага ўзаемадзеянняў атрымаў у мовазнаўстве назву інтэрферэнцыі.

Ва ўмовах білінгвізму ў маўленні сучасных носьбітаў беларускай мовы часта мае месца сінтаксічная інтэрферэнцыя, якая істотна адрозніваецца ад іншых відаў інтэрферэнцыі. На сінтаксічным узроўні не сустракаюцца адрозненні ў семантыцы адзінак, што звязана з універсальным характарам плана зместу ў сінтаксісе: тут назіраецца агульнасць сінтаксічных адносін і сувязей, асноўных сінтаксічных мадэляў і сінтаксічных пазіцый. Пры падабенстве плана зместу сінтаксічных адзінак у беларускай і рускай мовах даволі значнымі выступаюць разыходжанні ў фармальным аспекце. Асабліва выразна яны праяўляюцца ў словазлучэннях з аб’ектнымі і акалічнаснымі семантыка-сінтаксічнымі адносінамі паміж кампанентамі. Своеасаблівасць роднасных моў у перадачы аб’ектнага значэння можа датычыцца як беспрыназоўнікавых, так і прыназоўнікавых словазлучэнняў і заключаецца ў наступным:

1) у кожнай з моў ёсць сінанімічныя рады з неаднолькавай колькасцю членаў рада або з адрозненнямі ў іх форме: *забыць сябра / забыць на (пра) сябра – забыть друга / забыть о друге / забыть про друга* (разм.);

2) дзеясловы *выбачаць (прабачыць), дараваць, дзякаваць (аддзякаваць, падзякаваць)* у беларускай мове ўтвараюць словазлучэнні з давальным склонам (*бацьку, настаўніку, табе*) ; у рускай – з вінавальным (*отца, учителя, тебя*);

3) дзеясловы *дзівіцца, жартаваць, кпіць, насміхацца, падсмейвацца, рагатаць, смяяцца, цешыцца* ў беларускай мове ўтвараюць словазлучэнні з

родным склонам і прыназоўнікам з (*з мяне, з чалавека*); у рускай – з творным і прыназоўнікам над (*надо мной, над человеком*);

4) дзеясловы і аддзяслоўныя назоўнікі са значэннем *жалю, смутку, тугі* ў беларускай мове ўтвараюць словазлучэнні з месным склонам і прыназоўнікам па (*сумаваць па вясне, па родных*); у рускай – з месным склонам і прыназоўнікам о, об (*грустить о весне, о родных*);

Блізкасць беларускай і рускай моў назіраецца ў падобнай семантыцы словазлучэнняў з акалічнаснымі прасторавымі адносінамі і іх адценнямі (месца знаходжання прадмета, напрамку руху і інш.): *сядзець у (на) кухні – сидеть в (на) кухне*. Адрозненні ў выражэнні прасторавага значэння ў межах словазлучэння зводзяцца да наступнага:

1) у беларускай мове ёсць невытворныя і вытворныя прыназоўнікі, якія не суадносяцца з рускім эквівалентам (напрыклад: *абапал, паабапал, паўз, праз, поруч, усцяж*). Аналагічныя, не суаднесеныя з беларускамоўным формальным эквівалентам, ужываюцца і ў рускай мове (напрыклад: *навстречу к, позади, поперек, следом за*): *абапал (паабапал) дарогі, лесу – вдоль дороги, леса*;

2) беларускія і рускія словазлучэнні могуць адрознівацца прыназоўнікава-склонавай формай залежнага слова: *ісці па лесе – идти по лесу, крочыць да дома – шагать к дому*.

Выяўляецца адметнасць беларускай і рускай моў таксама ў словазлучэннях з акалічнаснымі часавымі адносінамі:

1) у кожнай мове ёсць свае сродкі перадачы згаданых адносін: *а, напроці, пад час, праз, у часе, у часы – в течение, в продолжение (працаваць месяц / працаваць на працягу месяца – работать месяц / работать на протяжении месяца)*, аднак у беларускай мове больш шырока ў параўнанні з рускай ужываюцца беспрыназоўнікавыя канструкцыі тыпу *мінулым летам, наступнага дня, сонечнай раніцай, тым вечарам*;

2) у некаторых выпадках беларускамоўныя словазлучэнні маюць іншую склонавую форму залежнага кампанента пры аналагічным прыназоўніку: *не спаць па начах – не спать по ночам*.

У беларускай і рускай мовах нярэдка сустракаюцца словазлучэнні з акалічнаснымі прычыннымі адносінамі паміж кампанентамі, паказчыкамі якіх выступаюць спецыфічныя прыназоўнікі: беларускамоўныя *дзеля, з выпадку, з нагоды, з прычыны, праз* і інш., у рускай мове – *ввиду, вследствие, из-за, по поводу, под предлогом, по случаю*. Напрыклад: *спазніцца праз (цераз) дождж / спазніцца з-за (з прычыны) дажджу – опоздать из-за (по причине) дождя*.

У беларускіх і рускіх словазлучэннях з акалічнаснымі мэтавымі адносінамі паміж кампанентамі асноўная роля належыць дзеяслову, які звязваецца з залежным словам падобнымі прыназоўнікамі *для, з, на, пад, пра, у, у мэтах*— *для, с, на, по, в, про, под, в целях*. Напрыклад: *наведаць для (дзеля, з мэтай) азнаямлення, паехаць па справах -- посетить для (ради, с целью) знакомства, поехать по делам*. Дзеясловы са значэннем руху, а таксама дзеясловы волевыяўлення пры абазначэнні мэты дзеяння ўтвараюць у беларускай мове словазлучэнні з вінавальным склонам назоўніка і прыназоўнікаў *па, у, прычым* апошні ўжываецца ў спалучэнні са словамі *грыбы, рыба, ягады*, а таксама назвамі ягад і грыбоў: *пайсці па ваду, бегчы па доктара, хадзіць у грыбы, у суніцы*. У рускай мове ў такіх выпадках ўжываецца канструкцыя з назоўнікам у творным склоне і прыназоўнікам за: *пойти за водой, бежать за доктором, ходить за грибами, за земляникой*.

У роднасных мовах ужываюцца спецыфічныя словазлучэнні з сэнсавымі адносінамі спосабу дзеяння, меры і ступені паміж галоўным і залежным словамі; такія словазлучэнні часцей за ўсё адрозніваюцца прыназоўнікамі. Напрыклад: *сеяць скрозь (праз, цераз) сита – сеять сквозь (через) сито; крычаць на поўны голас – кричат во весь голос, закрычаць скрозь (праз) слёзы – закричат сквозь слезы* і г.д.

Каб пазбегнуць з'яў сінтаксічнай інтэрферэнцыі, носьбітам беларускай мовы неабходна пастаянна займацца ўдасканаленнем маўленчай практыкі, якое ажыццяўляецца пры вывучэнні мовазнаўчай літаратуры па згаданай праблеме, а таксама наладжваецца ў форме гутаркі, чытання, слухання радыё- і тэлеперадач, пісьма, дакладаў, лекцый, паведамленняў, публічных выступленняў і інш.